

РОЗДІЛ 4. ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ, ПОРІВНЯЛЬНІ, ФІЛОСОФСЬКІ ТА ІСТОРИЧНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Андрій АЛБУ

ORCID: 0000-0003-3932-5796

ПРАВОТЛУМАЧНА ПРАКТИКА МІЖНАРОДНОГО СУДУ ООН: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

DOI: 10.15330/apiclu.70.4.1-4.11

УДК 341.1/.8:347.4

Постановка проблеми. Тлумачення міжнародних договорів залишається одним з складних напрямків в теорії і практиці міжнародного права. XXI ст. демонструє постійно зростаючу роль міжнародних судів, важливість їх місця в глобальному правовому порядку, а також суттєвість впливу на політику та суспільство. Загальним політичним трендом, який можна спостерігати є фіксація незаперечного авторитету міжнародних судових органів. Діяльність міжнародних судових та квазісудових органів значною мірою обертається навкруги тлумачення міжнародного права, спрямованого на розв'язання конкретної ситуації, щодо якої виник міжнародний спір, поданий на розгляд цих органів.

Зростання кількості звернень держав до судів за поясненнями та вирішенням спорів, зростаюча роль і активність судів в тлумаченні норм міжнародного права, а водночас прагнення тлумачити договір самостійно (автентично) у вигляді наступних угод, посилення миротворчої місії МС ООН у контексті політичної доцільності в особливо складних випадках спірних питань міжнародних відносин свідчать про актуалізацію звернення до проблеми тлумачення міжнародних договорів МС ООН. А тому виникла нагальна необхідність осмислення ролі та особливостей МС ООН у інтерпретації міжнародних договорів задля вирішення міжнародних спорів у сучасних умовах, що є складником проблеми вре-

гулювання міжнародно-правових відносин держав і міжнародних організацій щодо підтримання міжнародного правопорядку та безпеки шляхом вирішення міжнародних спорів, тлумачення міжнародних договорів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі правові аспекти тлумачення міжнародних договорів, а також наявності повноважень щодо їх тлумачення окремими суб'єктами міжнародного права викладені у працях М. В. Буроменського, Т.В.Комарової, С. Б. Карвацької, О. В. Київець, Є. О. Зверева, І. Ю. Креатової, Є. Д. Стрельцової, О. Я. Трагнюк.

Мета статті. Дослідити повноваження Міжнародного Суду ООН стосовно тлумачення міжнародних договорів та проаналізувати практику його діяльності.

Виклад основного матеріалу. У фундаментальній праці за редакцією проф. М. В. Буроменського з великої кількості теоретичних узагальнень виокремлено такі ознаки міжнародного судового органу: «1) створюється та діє згідно з міжнародним юридичним інструментом – міжнародним договором або рішенням міжнародної організації, що ґрунтується на повноваженнях, наданих міжнародним договором; 2) склад суддів визначається до моменту передачі спору на розгляд; має юрисдикцію щодо спорів, однією зі сторін яких є суб'єкт міжнародного права; 3) вирішує спір згідно з наперед встановленою процедурою, що не може бути змінена сторонами; 4) його рішення ґрунтуються на чинному міжнародному праві та юридично обов'язкові для сторін» [1, с. 287–288].

Для МС ООН основним документом, що містить загальні засади, є Віденська конвенція про право договорів 1969 р. (ВК ПМД) [2]. Міжнародний Суд ООН є основним судовим органом Організації Об'єднаних Націй. Його діяльність спрямована на досягнення однієї з основних цілей ООН – сприяння підтримці міжнародного миру (п. 1 ст. 1 Статуту ООН) шляхом прийняття рішень і консультативних висновків [3]. Окрім вирішення спорів між державами по суті МС ООН покликаний забезпечувати виконання договірних зобов'язань учасниками міжнародних договорів шляхом тлумачення договірних норм, яка передує їх виконанню,

що не тільки сприяє однаковому розумінню тієї чи іншої норми, але й забезпечує добросовісне виконання зобов'язань, що з неї випливають. Саме тому інтерпретація міжнародних договорів є надзвичайно важливим аспектом їх реалізації в рамках міжнародного права, особливо на регіональному рівні, зокрема державами - членами Ради Європи. Так, ст. 1 Європейської конвенції про мирне врегулювання спорів 1957 р. вказує на обов'язок держав передавати на розгляд Міжнародного суду ООН усі міждержавні суперечки правового характеру, включаючи спори щодо:

- тлумачення договору;
- будь-якого питання міжнародного права;
- наявності встановлених порушень міжнародних зобов'язань;
- характеру чи обсягу відшкодувань унаслідок порушення міжнародного зобов'язання [4].

Серед низки міжнародних судів МС ООН є універсальним органом з вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням міжнародних договорів, і найавторитетнішим щодо тлумачення таких договорів. Його рішення є юридично обов'язкові (для сторін спору), а думки авторитетних вчених фахівців з міжнародного права, які часто одночасно є суддями, використовуються в подальшій діяльності як допоміжні засоби для визначення правових норм.

Загалом для аналізу практики міжнародних судів дослідники користуються напрацюваннями чотирьох основних шкіл договірного тлумачення, які переслідують різні герменевтичні цілі та, відповідно, використовують свій набір способів і методів. Якщо на початку діяльності МС ООН виокремлювали текстуальний, телеологічний, соціологічний, то з часом до них долучили школу намірів та New Haven school, спрямовану на тлумачення договору з точки зору комунікації та вивчення спільних очікувань сторін як мети дискурсу між ними, встановлення ієрархії між акторами процесу укладення договору, фактично застосування міждисциплінарного комплексного підходу. Школа намірів визначає наміри сторін, текстуальна школа встановлює звичайне значення договору, телеологічний підхід дає уявлення про об'єкт і цілі договору, а школа Нью-Хевен з'ясовує і реалізує справжні очікування сторін [5].

МС ООН іноді практикує тлумачення «договорів певного типу», для яких застосовує особливий підхід, оперуючи консультативними висновками, в яких міститься пряма відповідь на питання тлумачення, або ж задіює висновки, в яких питання тлумачення розглянуто побіжно, є «випадковими щодо предмета спору». Пітер Куайл (Peter Quayle) виокремив дев'ять режимів, до яких вдається МС ООН:

- 1) досить чіткий текст переконливий;
- 2) текст не може бути анульований;
- 3) робочі документи travaux preparatoires не дають допоміжну інтерпретацію;
- 4) послідовна практика виключає інтелектуальну інтерпретацію;
- 5) щоб бути послідовною, практика не повинна бути одностайною;
- 6) визначальна послідовна інституційна практика;
- 7) мета може доповнювати текст, але не може суперечити практиці;
- 8) практика є інтерпретацією, що не відхилена інституційно;
- 9) інтерпретація не може бути безоплатною [6].

Пітер Куайл стверджує, що певні відхилення МС ООН від положень ВК ПМД дають йому можливість застосовувати більш дієвий та ефективний підхід до тлумачення установчих документів і спричиняють особливу популярність інституційних практик [6].

Інституційні засади діяльності МС ООН визначені в ст. 92 Статуту ООН, де вказано, що Генеральна Асамблея ООН та Рада Безпеки обирають п'ятнадцять суддів. Ст. 9 Статуту МС ООН конкретизує, що вони повинні представляти «основні форми цивілізації та основний законний характер, що підпадають під дію систем». Судді повинні діяти неупереджено й сумлінно. Проте, вже перші аналізовані результати рішень за критерієм громадянства суддів показали, що національні та спеціальні судді проголосували на користь своїх країн у 80-82% випадків [7, с. 229].

До компетенції МС ООН входять загальні та суміжні повноваження, які й визначають загальні повноваження, до яких від-

носять вирішення правових спорів між державами, що підпадають під обов'язкову юрисдикцію Суду: про тлумачення договору; будь-якого питання міжнародного права; про наявність факту порушення міжнародного зобов'язання; про характер і розмір відшкодування за порушення міжнародного зобов'язання (ст. 36). Ст. 96 Статуту ООН констатує можливість надання консультативних висновків з питань міжнародного права за запитом будь-якого органу ООН, уповноваженого подавати такі запити. До суміжних повноважень також належать: тлумачення міжнародних договорів, виявлення і констатація прогалин у чинному міжнародному праві. Згідно з п. 1 ст. 36 Статуту ООН, до відання МС ООН відносять «усі справи, які будуть передані йому сторонами, і всі питання, спеціально передбачені Статутом ООН або чинними договорами і конвенціями» [3].

Деякі фахівці міжнародного права аналізують необхідність: надання права доступу до Суду деяким територіям, частинам суверенної держави, як сторонам розгляду справи по суті (приклад стіни на окупованій палестинській території) та пропонують внесення відповідних змін до ст. 36 Статуту Міжнародного Суду ООН; включення до переліку складу сторін у суперечці індів'їдів, що означає визнання державами принципу обов'язкового судового розгляду; надання права запитувати консультативні висновки міжнародним організаціям, заснованим поза рамками ООН, з отриманням згоди на те Генеральної Асамблеї: регіональним органам, різним спеціалізованим міжурядовим організаціям, міжнародним неурядовим організаціям, що володіють Генеральним консультативним статусом ЕКОСОП, за згодою Генеральної Асамблеї ООН [7, с. 230].

Розгляд справ МС ООН здійснюється при неухильному дотриманні стандартів *jus cogens*, які вказані у ВК ПМД як основа механізму їх визнання, а також принципів сумлінності та надання термінам звичайного значення. МС ООН надав належне значення принципу *audi alteram partem*, згідно з яким жодна особа не повинна бути засуджена без справедливого судового розгляду, де кожна сторона має можливість відповісти на докази проти неї. Цей принцип є невід'ємним складником верховенства права і справед-

ливості. МС ООН також практикує контекстуальну інтерпретацію. Наприклад, ці принципи було застосовано у справах щодо ядерних випробовувань 1974 р. «Nuclear Tests Case (Australia v. France) and Nuclear Tests Case (Australia v. France) (New Zealand v. France)»; «Request for an Examination of the Situation in Accordance with Paragraph 63 of the Court's Judgment of 20 Decemder 1974 in the Nuclear Tests (New Zealand v. France)».

В останніх справах 2016 р. МС ООН із мінімальною перевагою голосів відхилив подані Маршаловими островами справи щодо зобов'язань провести переговори з припинення гонки ядерних озброєнь та ядерного роззброєння, констатувавши відсутність спору між сторонами шляхом введення нового елементу його аналізу – «усвідомлення відповідача», що його позиція протилежна позиції заявника. Це свідчить про відхилення від попередньої практики МС ООН та зменшення можливостей доступу до нього, особливо щодо справ з ядерного роззброєння. Усі відповідачі оскаржували юрисдикцію МС, що є загальною практикою судочинства, особливо у випадках, заснованих на необов'язкових деклараціях і компромісних положеннях. Але якщо раніше МС ООН керувався об'єктивними критеріями визначення судового спору, то новий критерій, застосований судом у цій справі, – «усвідомлення відповідачем існування розбіжностей» – належить до суб'єктивних.

Сьогодні при тлумаченні міжнародних договорів МС ООН дотримується як статичного, так і динамічного принципів тлумачення, коли «факти», «договори», «конвенції», застереження до договорів інтерпретують еволюційно з урахуванням нових обставин і нових знань. Якщо у 70-х рр. ХХ ст. людство було менше обізнане про шкідливі наслідки ядерних випробувань, то у 90-х рр., після Чорнобильської катастрофи, розгляд справ і надання консультативних висновків проходили з аргументацією на новому технологічному рівні. Хоча в історії МС ООН були періоди певної конфронтації різних підходів, проте й досі застосування еволюційного принципу вимагає більшої аргументації, а до тлумачення застережень застосовується статичний принцип з огляду на момент їх прийняття.

Особливе значення в цьому процесі мають окремі думки, декларації та коментарі суддів МС ООН. Саме можливість простежувати процес обговорення в МС ООН всіх моментів справи, знайомство з особливим поглядом окремих суддів на суть справи дають змогу аналізувати діяльність пов'язану з тлумаченням. Цей аспект його діяльності найбільш динамічний і непередбачуваний, бо часто тлумачення договорів залежить від складу МС ООН, що розглядає справу, від його прихильності до тієї чи іншої школи, від їх наукових поглядів і розвитку міжнародного права загалом, стан якого, безумовно, впливає на тлумачення договорів МС ООН.

МС ООН використовує різні способи тлумачення міжнародних договорів, часто поєднує кілька з них. Однак Суд ООН чітко дотримується основного правила тлумачення договорів, щоб не отримати нераціональних результатів. Він вважає неправомірним тлумачення міжнародного права державами, оскільки це призводить до появи «абсурдних» результатів.

Діяльність МС ООН дає можливість не тільки конкретизувати нечіткі положення договорів, а й визначити зміст договорів і можливості їх припинення. Прикладом такої конкретизації є рішення МС ООН у справі Намібії щодо дійсності резолюції 284 (1970) Ради Безпеки, оскільки два постійних члени Ради Безпеки ООН утрималися від голосування. МС ООН вирішив, що такі дії можна вважати голосуванням «за», хоча розмірковував чи таке тлумачення було правильним, оскільки, згідно зі ст. 27 Статуту ООН, «Рішення Ради Безпеки з усіх інших питань приймаються шляхом схвалення сімома членами Радбезу, у тому числі погоджувальними голосами постійних членів».

Важливу роль в тлумаченні МС ООН відіграє з'ясування мети договору, звичайного значення та реальних і передбачуваних намірів за допомогою travaux préparatoires, особливо в історичному контексті. Однак МС послуговується не тільки текстом договорів, але й офіційними листами держав, і їх практичними напрацюваннями. МС ООН також прагне враховувати географічні, історичні та політичні обставини справ щодо Договорів. Особливе значення така діяльність має при розгляді політичних питань для усунен-

ня можливостей керування принципом «політичної доцільності», оскільки це спричиняє вияву критичної реакції сторін та світової спільноти.

Яскравим прикладом важливості актів тлумачення МС є справа Хорватії проти Сербії щодо застосування Конвенції про запобігання та покарання злочину геноциду «Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia)» [8] (1999-2015). МС брав до уваги обставини політичного характеру, пов'язані з розпадом Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії, створенням незалежної Республіки Хорватія та Федеративної Республіки Югославія і виявляв вплив цих обставин на прояви геноциду. Наведена справа є однією з низки справ щодо актів геноциду, здійснених під час конфлікту між Боснією, Сербією і Чорногорією.

Хорватія подала заяву проти Союзної Республіки Югославії «за порушення Конвенції про запобігання та покарання за злочин геноциду» та прагнула її застосувати, оскільки була переконана, що події в місті Вуковарі були військовою реакцією сербських сил на її Декларацію незалежності, реалізацією політичного сценарію федерального уряду в Белграді, а також заперечувала сербську інтерпретацію транскрипту Бріоні і вважала його планом, спрямованим на знищення цивільного населення. МС здійснив тлумачення статті II Конвенції і, зокрема, фрази «вчинена з наміром знищити» відповідно до її звичайного значення, умов та мети договору, як передбачено звичайним правом і зазначено у ст. 31 ВК ПМД. Насамкінець МС зауважив: «за відсутності необхідних специфічних намірів, що характеризують геноцид, не можна вважати, що Хорватія вчинила «змову з метою вчинення геноциду» або «пряме і публічне підбурювання до здійснення геноциду», або спроби здійснити геноцид, а всі вони передбачають існування таких намірів. Звідси випливає, що альтернативні подання повинні бути відхилені». Такими ж складними були політичні справи про палестинські території та незалежність Косово.

Висновки. Тлумачення міжнародних договорів залишається одним з складних напрямків в теорії і практиці міжнародного права. З'ясування дійсного змісту норм міжнародного договору, що

завичай мають на увазі вживаючи термін «тлумачення права», стає тим більш складнішим, чим більше віддаляється потреба в тлумаченні договору від моменту набуття ним сили. Тлумачення міжнародних договорів Міжнародним Судом ООН є найавторитетнішим різновидом офіційного тлумачення. При тлумаченні договорів МС ООН спирається на текст договору, використовує об'єкт, мету, подальшу практику та згоду сторін, застосовуючи статичний і дедалі частіше еволюційний принципи тлумачення, інколи – звичай. Іноді важливе значення мають підготовчі матеріали (*travaux préparatoires*).

Здійснюючи правозастосовчу практику при тлумаченні договорів, МС ООН сприяє усуненню прогалин у праві, розвитку міжнародного права, а саме при застосуванні міжнародно-правових норм МС ООН розкриває, поглиблює і конкретизує їх зміст. Крім цього, МС ООН, відповідаючи на запити часу, демонструє прагнення до гнучкого та ефективного примирення сторін спору, сприяє досягненню порозуміння та зміцнення миру. Проте потрібні подальші дослідження для пошуку шляхів підвищення авторитету МС ООН та можливостей виконання його рішень.

1. *Міжнародне право : навч. посіб. / за ред. М. В. Буроменьського. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 336 с.*
2. *Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118/ed198604144*
3. *Статут Організації Об'єднаних Націй 1945 року URL: https://uk.wikisource.org/wiki/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%82_%D0%9E%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97_%D0%9E%D0%B1%27%D1%94%D0%B4%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%85_%D0%9D%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9*
4. *European Convention for the Peaceful Settlement of Disputes. Strasbourg, 29.IV.1957 / Council of Europe. European Treaty Series. 1957. No. 23. URL: <https://rm.coe.int/1680064586>*
5. *Ris M. Treaty Interpretation and ICJ Recourse to Travaux Préparatoires: Towards a Proposed Amendment of Articles 31 and 32 of the Vienna Convention on the Law of Treaties. 12-1-1991. Boston College International and Comparative Law Review. 1991. Vol. 14. Iss. 1. Art. 6. P. 111–136.*

6. *Quayle P. Treaties of a Particular Type: The ICJ's Interpretative Approach to the Constituent Instruments of International Organizations. Leiden Journal of International Law. 2016. Vol. 29. Iss. 3 (Sept.). P. 853–877. URL: <https://doi.org/10.1017/S0922156516000340>.*
7. *Карвацька С.Б. Інтерпретація норм міжнародного права: теоретичні та практичні аспекти: дис. док. юрид. наук: 12.00.11. Київ, 2020. 555с. URL: https://scc.knu.ua/upload/iblock/f08/dis_Karvatska%20S.B..pdf*
8. *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia). Judgment of 3 February 2015 / ICJ Reports 2015. URL: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/118/118-20150203-JUD-01-00-EN.pdf>.*

**Андрій АЛБУ. Правотлумачна практика Міжнародного Суду ООН: ви-
клики сьогодення.**

У статті здійснено аналіз повноважень Міжнародного Суду ООН стосовно тлумачення міжнародних договорів та формування практики їх власної юриспруденції з контролю за дотриманням міжнародних договорів.

Тлумачення міжнародних договорів Міжнародним Судом ООН є найавторитетнішим різновидом офіційного тлумачення. При тлумаченні договорів МС ООН спирається на текст договору, використовує об'єкт, мету, подальшу практику та згоду сторін, застосовуючи статичний і дедалі частіше еволюційний принципи тлумачення, а також звичай. Розгляд справ МС ООН здійснюється при неухильному дотриманні стандартів *jus cogens*, а також принципів сумлінності та надання термінам звичайного значення. МС ООН надав належне значення принципу *audi alteram partem*, згідно з яким жодна особа не повинна бути засуджена без справедливого судового розгляду, де кожна сторона має можливість відповісти на докази проти неї. МС ООН також практикує контекстуальне тлумачення.

До компетенції МС ООН входять загальні та суміжні повноваження, які визначають загальні повноваження, до яких відносять вирішення правових спорів між державами, що підпадають під обов'язкову юрисдикцію Суду, зокрема про тлумачення договору; будь-якого питання міжнародного права; про наявність факту порушення міжнародного зобов'язання; про характер і розмір відшкодування за порушення міжнародного зобов'язання. До суміжних повноважень належать: тлумачення міжнародних договорів, виявлення і констатація прогалин у чинному міжнародному праві.

На основі проведеного дослідження зроблено висновки стосовно повноважень Міжнародного Суду ООН та проаналізовано практику його діяльності, яка відповідаючи на запити часу, демонструє прагнення до гнучкого та ефективного примирення сторін спору, сприяє досягненню порозуміння та зміцнення миру.

Ключові слова: тлумачення міжнародного договору, способи тлумачення, міжнародне звичаєве право, міжнародний звичай, міжнародні суди.

Andriy ALBU. Legal practice of the International Court of Justice: current challenges.

The article analyzes the powers of the International Court of Justice of the United Nations regarding the interpretation of international treaties and the formation of the practice of their own jurisprudence on monitoring compliance with international treaties.

The interpretation of international treaties by the International Court of Justice of the United Nations is the most authoritative form of official interpretation. In interpreting treaties, the ICJ has relied on the text of the treaty, using the object, purpose, subsequent practice and consent of the parties, applying static and increasingly evolutionary principles of interpretation, as well as custom. The UNCJ deals with cases in strict compliance with jus cogens standards, as well as with the principles of good faith and the ordinary meaning of terms. The UNCJ has given due importance to the principle of *audi alteram partem*, according to which no person should be condemned without a fair trial, where each party has an opportunity to respond to the evidence against him. The UNCJ also practices contextual interpretation.

The competence of the UN ICJ includes general and related powers, which define general powers, which include the resolution of legal disputes between states that fall under the compulsory jurisdiction of the Court, in particular on the interpretation of a treaty; any question of international law; on the existence of a breach of an international obligation; on the nature and amount of compensation for the breach of an international obligation. Related powers include: interpretation of international treaties, identification and statement of gaps in existing international law.

Based on the research conducted, conclusions were drawn regarding the powers of the International Court of Justice of the United Nations and the practice of its activities was analyzed, which, responding to the demands of the time, demonstrates the desire for flexible and effective reconciliation of the parties to the dispute, contributes to achieving understanding and strengthening peace.

Keywords: interpretation of an international treaty, jurisprudence of international treaty bodies, legal grounds for interpretation, factual grounds for interpretation, inherent powers, implied powers.